

ÖSSZEESKÜVÉS ÉS BIOLÓGIAI DETERMINIZMUS AZ 1920-AS ÉVEK MAGYAR FAJI ANTISZEMITIZMUSÁBAN

A tanulmány témája a magyar fajbiológia, az a szélsőjobboldali irányzat, amelynek képviselői az 1920-as években a „tudományos” magyar fajelmélet megteremtésén munkálkodtak. A tárgyalt szerzők egy kalap alá vétele némiképpen önkényes, hiszen fontos leszögezni, hogy a magyar fajbiológia önmagában nem egy szigorúan értelmezett mozgalom volt, hanem inkább egy ideologikus irányzat, amelynek követői egymással többnyire hol szorosabb, hol lazább kapcsolatban voltak. Esetenként e szerzők a kollegiális, informális kapcsolatok mellett formális viszonyban is álltak egymással, például tanári-tanítványi, professzortanársegédi kapcsolatban. A fajbiológia kifejezést maguk a szerzők is gyakran használták elméletükre, de sokszor fajvédelemnek,¹ vagy eugenikának titulálták tevékenységüket (Bársony 1922: 14-16). A két utóbbi fogalom használata félreérthető lenne, annak ellenére, hogy mind a magyar fajvédelemnek, mind az eugenikának – különösen ezekben az években – voltak közös elemei a biológiai fajelmélettel. A fajbiológia képviselői, orvosok és természettudósok voltak, jellemzően olyan személyek, akik hivatásszerűen tudományos tevékenységet folytattak és a fajbiológiától függetlenül jelentős tudományos életpályát futottak be. Az idősebb tudósok – mint Méhely Lajos vagy Bársony János professzorok – ekkorra már komoly kutatói életművel rendelkeztek, vezető tudományos pozíciókat töltöttek be. Kimondható róluk, hogy szociológiai szempontból egyértelműen a tudáselit tagjainak számítottak. A két világháború között ugyanis ezen elitcsoportnak meghatározó részét képezték az egyetemi tanárok, akik kitüntetett szerepet élveztek az oktatásban, a tudományos életben és nagy kulturális befolyással bírtak, amit a stabilan magas jövedelem is biztosított (Kovács és Kende 2006: 218).

A magyar fajbiológia legismertebb és legtermékenyebb képviselője a már említett Méhely Lajos (1862-1953) zoológus volt, aki szakterülete, a herpetológia (a zoológia hullókkal és kétélűekkel foglalkozó ága) nemzetközi szinten is vezető kutatójának számított, de a rovaroktól a különféle emlősökig számos állatfajt kutatott. Angol és német nyelvű tanulmányait a biológiai szakirodalom a mai napig idézi. Tudományos sikereit mutatja, hogy több mint 20 faj latin elnevezésében szerepel Méhely neve (Krecsák, Korsós és Tóth 2008: 10). Pályafutása a tudományos intézményrendszerben is szinte végig felívelő pályát mutatott. A közéletbe való bekapcsolódásakor az 1920-as években már a budapesti Bölcsészkar professzora, az 1927/28-as tanévben a kar dékánja, a biológia tanszék vezetője és az embertani

¹ Például Méhely Lajos több művének már címadásában is „fajvédelemnek” titulálta *par excellence* fajelméleti gondolatait. (1926a; 1926b és 1928a) Hasonlóképpen Koller K. Pius is a „fajvédelem” kifejezéssel élt a Méhelyéhez nagyon hasonló elképzeléseinek tárgyalásakor. (1926a)

intézet igazgatója, az MTA rendes tagja (Kund 2012: 242-246). Bár tekintélye a tudományos közéleten belül – részben a fajbiológiai gondolatok elutasíthatósága, részben konfliktusos, összeférhetetlen személyisége miatt – megrendült, ami az akadémiai tagságáról való lemondásához és egyetemi nyugdíjazásához vezetett, a magyar szélsőjobboldali gondolkodásra a továbbiakban is nagy hatást gyakorolt (Zakar 2011: 82-83). De tevékenységét a hivatalos politikai vezetés egyes köreiből is figyelemmel kísérték: Teleki Pál is a Méhelý által vezetett *A Cél* című folyóirat olvasója volt (Ungváry 2001: 75).

Szintén jelentős szakmai karriert futott be Bársony János (1860–1926) nőgyógyászprofesszor, klinikaigazgató, 1922–23-ban a budapesti egyetem rektora. Bársony is komoly szakmai sikereket ért el, például az általa vezetett klinika alkalmazott az országban először sugárkezelést nőgyógyászati onkológiai betegeken. (Lampé, Batár és Szállási 2009: 54.) A Méhelýnél visszafogottabb hangot megütő, de fajbiológiai nézeteit és antiszemizmusa nem titkoló professzor fontos szerepet játszott a numerus clausus törvény előkészítésében és meghatározó alakja volt az erősen jobboldali irányultságú, rendkívül befolyásos orvosi szervezetnek, a Magyar Orvosok Nemzeti Egyletének (MONE) (Kund 2011: 265-266).

A fajbiológusok fiatalabb nemzedékének képviselői is figyelemreméltó tudományos pályát futottak be a későbbi évtizedekben. Az 1920-as években még bencés szerzetesként Méhelý felügyelete alatt fajbiológiai témából doktoráló Koller K. Pius (1904–1979) később a rendet elhagyva jelentős rákkutató lett az Egyesül Királyságban.² Az ugyanekkor Méhelý mellett tanársegédként dolgozó Malán Mihály (1900-1968) pedig a második világháború utáni magyarországi fizikai antropológia meghatározó alakja volt.³

A fajbiológia képviselői soha sem titkolták politikai ambíciójukat, és azt sem, hogy elméletük közvetlen politikai követeléseket is megfogalmaz. Ennek ellenére a fajbiológus szerzők változó mértékben vettek részt a politikai közéletben és pártállásuk sem volt mindig azonos. Álláspontjukhoz legközelebb a Fajvédő Párt nézetrendszerére állt. Méhelý Lajos részt is vett a párt munkájában, nagy tiszteletnek is örvendett, de a párt valódi irányvonalára csak korlátozott befolyása volt. Sem Gömbös Gyula, sem Zsilinszky Endre nem fogadta el maradéktalanul a fajbiológia alap gondolatát, még ha időnként retorikájukban fel is tűnt egy-egy eleme (Kund 2012: 246-248). Bársony János viszont nem csatlakozott a Fajvédő Párthoz, megmaradt a kormánypárt támogatójaként, annak ellenére, hogy nézetei miatt nem lett volna meglepő, ha Gömbösekkel tart. Azt, hogy Bársony a Horthy-korszak establishmentjének milyen fontos személyisége volt, mi sem mutatja jobban, mint 1926-os temetése, melyen a professzort az elit prominens tagjainak részvételével, egészen látványos külsőségek közepette búcsúztatták (Kund 2011: 266).

2 Későbbi pályafutásáról lásd Dr. Német László nekrológiáját (1979).

3 Malán pályájának vázlatos ismertetését lásd Makra Szabolcs cikkében (2007).

A „faj” és a faji antiszemitizmus

A fajbiológus szerzők értelmezésében a ‚faj’ teljesen biológiai értelmű fogalom volt – ellentétben a korban széleskörűen elterjedt, a nemzet vagy az etnicitás szinonimájaként értelmezett jelentéssel (Szabó 1995: 152). De a szigorú biológiai értelmezés gyökeresen eltért az olyan alternatív koncepcióktól is, mint amilyen Szabó Dezső vitalitáson alapuló felfogása, (Kovács 2007: 475), vagy a Szekfű Gyula által megfogalmazott történelmi faj (Szekfű 1924). Méhely sokszor megismételt szavai alapján „[A] fajiság a tengely mely körül a népek léte forog, minden egyéb, ami ezenkívül mint tünet, jelleg, vagy hatás felöltik, csak folyománya a fajiság alkotó vagy romboló erőinek...” (Méhely 1927a: 4). A faj oly mértékben kitüntetett szerepbe került, hogy már-már metafizikai kategóriává vált és nyilvánvalóan ellentétbe került az amúgy sokat hangoztatott darwinizmussal. Utóbbira jó példa Méhely dékánként mondott beszéde, amely a darwini logika alapján értelmezhetetlen: „[A]z emberi élet legfőbb célja és hivatása, igazi s talán egyedüli értelme: a faj fenntartása. [...] Mert a múlandó ember csak eszköz az örökéletű faj szolgálatában...” (Méhely 1928b: 46).

A magyar fajbiológia kizárólag nyugati elméleti forrásokra támaszkodott. A tudományos rasszizmus legkurrensebb nyugati gondolatait éppúgy idézték, mint a fajelmélet klasszikusainak, Gobineau grófnak és Houston Stewart Chamberlainnek elképzeléseit. Az eugenikai irodalom is fontos részét képezte tájékozódásuknak, ezt az is elősegítette, hogy az első világháború után, az eugenikai mozgalmakban bekövetkezett „nacionalista fordulatot” követően⁴ a fajelmélet és az eugenika igen közel kerültek egymáshoz. Ebből is következik, hogy a szakirodalom mellett különféle, nyugati országokban foganatosított intézkedések – például az eugenikai jellegű szociálpolitika, vagy az amerikai szegregációs szabályok – ugyancsak felkeltették a magyar fajbiológusok érdeklődését, és ezek magyarországi adaptálását is szorgalmazták.

A fajbiológiának nyilvánvaló nehézséget okozott a biológiai értelemben vett „magyar faj” meghatározása is. Akkoriban is közhelyszámba ment a magyarságot kevert népek tekinteni. E problémát különféle, gyakran ellentmondásos okfejtésekkel próbálták megoldani. Ugyanakkor, ha a szövegek mennyiségét nézzük – és ez már átvezet a következő pontra –, az antiszemita témájú írások egyértelműen meghaladták a „magyar faj” mibenlétét vizsgáló szövegeket. Sőt, rendszerint utóbbiak is antiszemita fejtegetésekbe torkolltak. Nagyon jellemző, hogy a természettudományosan megragadható magyar faj realitását megkérdőjelező véleményeket mint zsidó kellemetlenkedést söpörték le az asztalról.

A fajbiológia, bár általános, az emberi élet egészét leírni kívánó elméletnek mutatta magát, legfőbb célja az antiszemitizmus „tudományos igazolása” volt. A szerzők ugyan más témákat is tárgyaltak – megfogalmazták a német kisebbség elleni fellépés faji értelmezését (Méhely 1929a), felléptek a női jogok és a változó nemi szerepek ellen a reprodukciós szempontok biopolitikai értelmezése

4 Erről lásd Marius Turda monográfiáját (2010. 40-63.)

alján (Kund 2016), és a társadalmi rétegződés biológiai okai mellett is érveltek.⁵ Mindazonáltal, a fajbiológus szövegeket áttekintve nyilvánvaló, hogy a szerzők érdeklődésének központjában az úgynevezett „zsidókérdés” állt és sokszor a korábban említett jelenségeket, például a változó női szerepeket is a faji antiszemitizmus keretében tárgyalták.

Elméletükben a zsidóság alsóbbrendű fajt alkot, mely története során a legkülönbélebb természetellenes keveredéseknek volt kitéve. Többek között afrikai rassz-jegyeket hordoz, ami a rasszista hierarchiában a legalacsonyabb szint. Mivel a fajelmélet alapelve szerint alsóbb és felsőbbrendű szülők kapcsolatából mindig az alsóbbrendű szülő tulajdonságai öröklődnek, ezért – érveltek a fajbiológusok – a magyarságot a zsidóvá válás fenyegeti. A zsidóság a fajbiológia szerint az alacsonyrendűsége túl patológikus állapotban is van: különféle betegségek hordozója, mint amilyen a cukorbetegség, vesebetegség, siketnémaság, és természetesen mindenféle mentális betegség, szexuális zavar, de a férfi hisztéria is jellemző rájuk. A zsidóság kóros állapotáról szóló fajelméleti diskurzus egyik legmeglepőbb és legabszurdabb példája Malán Mihály okfejtése arról, hogy a zsidóság körében állítólagosan felülreprezentált tuberkulózis-immunitás is negatív, az alsóbbrendűséget alátámasztó tulajdonság (Malán 1928).

A fajbiológusok a háborús vereséget, a forradalmakat, és az azokat követő súlyos társadalmi problémákat is biológiai okokra vezették vissza, s egyszersmind a keveredés okozta degeneráció tüneteinek tekintették. Ezzel elvetették a klasszikus eugenika által meghatározott okokat, mint az alsóbb rétegek túlszaporodása, vagy a különféle devianciák. Illetve, szerintük utóbbi problémák mögött is a zsidóság által megrontott magyar vér rejtőzik. A hanyatlás tünetei lelki jelleget is öltöttek: az „erős jellem”, a „férfias önérték”, az „emberies érzület”, a „hazafias érzés” vagy a „nemes önzetlenség” eszményének helyébe a „világszabadság”, „világforradalom” vagy a „világköztársaság” dekadenciája lépett (Méhely 1926a: 8). De a vegyes házasságok Méhelyék szerint további hanyatláshoz, a magyarság teljes pusztulásához vezetnek: „[A] nagyobb mértékű vérkeveredés a zsidó vér átütő erejénél fogva, a magyarság teljes elzsidósodására vezetne” (Méhely 1926b: 33). A magyarság eltűnésének víziója tulajdonképpen a nemzethalál-toposz sajátos, faji újraértelmezése.

A fajbiológusok által meghirdetett megoldási program a szigorú, faji alapú szegregáción és az államilag felügyelt reprodukción alapult volna. Méhelyék szerint „a pusztta véletlenre bízott szaporodás helyébe *be kell vezetni a rendszeresen szabályozott, ellenőrzött szaporodást...*” (Méhely 1927b: 15), de a zsidó-nem zsidó házasságok korlátozásán túl a degenerálódott városi vér feljavítását is szükségesnek látták: „A kunyhóban, a faluban kezdett revisió fogja a valót feltárni, a bennük indított eugenikával induljon meg a város, a társadalom, az államalkotó faj nemesítése...” – javasolta Bársony János (Bársony 1922: 18). Utóbbi passzus éppenséggel rámutat a klasszikus eugenika – amely éppen az alsóbb rétegek túlszaporodásától tartott – és a fajbiológia szemléletének fő különbségére is, hiszen a

⁵ Erre a jó példa Ritoók Zsigmond kórházigazgatónak, egyben a MONE vezetőjének cikke, mely a klasszikus eugenika érvelését idézi (1927).

kunyhók lakói immár a tiszta faji forrást reprezentálják, nem a veszélyes és ragályos nyomort. A parasztság efféle új szemlélete pedig ahhoz az új diskurzushoz is kapcsolódik, amit ekkoriban Szabó Dezső, majd a későbbiekben a népi írók is képviseltek (Szállási 2003: 1401-1402).

A fajbiológus argumentáció és a tudomány autoritása

A tudományosságra való hivatkozás fontos eleme volt a fajbiológiai diskurzusnak. A fajbiológus szerzők rendszerint a „tudomány képviselőiként” nyilatkoztak, olyan természeti törvényekről értekeztek, amelyekhez mint tudósok, csak ők férhettek hozzá. Mindebből az is következett, hogy minden, a faji elméleteket érintő bírálatot mint dilettáns véleményt söpörtek le az asztalról, sőt, többször a kritikát megfogalmazót mögöttes érdekek – természetesen zsidó összeesküvés – szolgálataival vádolták meg. A fajbiológia publikációi a tudományos szacikkek és monográfiák külsőségeit mutatták. Jellemző módon az efféle közlemények bőven lábjegyzetelve jelentek meg, komoly apparátussal, nagy mennyiségű szakirodalmi hivatkozással, rendszerint idegen nyelvű (angol, német, francia) citátumokkal. A szövegeket számos esetben szemléltető ábrák, sőt, időnként fénykép-reprodukciók is kiegészítették. A fajbiológia fő orgánuma, a fentebb már említett, ekkoriban Méhelý Lajos által szerkesztett *A Cél* című folyóirat is egy tudományos periodika külsőségeit hordozta.

A fajbiológiai gondolatok a hivatalos tudományhoz nemcsak az egyes szerzők személyén keresztül kapcsolódtak, de az illető tudósok a hivatalos tudományos intézményrendszeren belüli pozíciójukat, az intézményrendszer infrastruktúráját a faji elképzeléseik propagálására is felhasználták. Így hangoztak el efféle gondolatok Méhelý Lajostól az Akadémia osztályülésén,⁶ vagy dékáni tisztsége idején a pesti Bölcsészkar teljes diáksága előtt,⁷ ahogyan Bársony János az éves rektori beszédét szentelte e témának.⁸ A fajbiológiai gondolatok tudományos intézményrendszerbe való – legalábbis részleges – beágyazódását mutatja az is, hogy Koller K. Pius egy teljesen Méhelý érvelésén alapuló doktori disszertációt nyújtott be, majd védett meg.⁹

A tudományosság kérdésének a tudományos szférán kívüli aspektusa is fontos volt, sőt alkalmasint fontosabb is, mint az egyetemi-akadémiai szféra, ahol a fajbiológiát sohasem övezte konszenzus. A tudományosság hangsúlyozása ugyanis nyilvánvalóan a meggyőzőerőt támasztotta alá, amely elsősorban a laikus közvélemény meggyőzésében lehetett sikeres. A szociálpszichológusok *szakértői heurisztikának* nevezik azt a jelenséget, amikor „az emberek hajlamosak arra, hogy elfogadják egy kijelentés igazságát annak alapján, hogy ki mondja, ahelyett, hogy gondosan elemeznék, hogy *mit* is mondanak [ti. a tekintélyesnek

6 Az előadás szövegét lásd: (Méhelý 1929b)

7 Az előadás szövegét lásd: (Méhelý 1927b)

8 Az előadás szövegét lásd: (Bársony 1922)

9 Az értekezés később publikált kiadása: (Koller 1926b)

tartott személyek]” (Smith és Mackie 2002: 390). Erre támaszkodva a fajbiológusok okfejtésükben tudatosan vagy szándék nélkül a tekintélyre alapozott érveléssel – pontosabban érvelési hibával – az *argumentum ad verecundiam*-al éltek.

Fajbiológia és az antiszemita összeesküvés-elmélet

A biológiai faj-fogalmat hangsúlyozó, a modern, pozitivista tudományosság külsőségeit hordozó elmélet – bár nem mentes a belső ellentmondásoktól – egy determinisztikus rendszert próbált felvázolni, mindent biológiai okokra visszavezetve. Ugyanakkor a fajbiológus szerzők szorosán kapcsolódtak a kor magyar jobboldali-szélsőjobboldali diskurzusához is, ami – a későbbiekben látható lesz – többszörösen paradox helyzetet eredményezett.

Maga a zsidó összeesküvés legendája nem csak a modern politikai antiszemitizmus egyik alapmotívuma. A zsidók megvádolása különféle titkos és gonosz cselekedetekkel – mint amilyen a vérvád vagy a járványt terjesztő kútmérgezés – már a premodern zsidóellenes vádakban jelen volt, de igazán a modernitás kiváltotta új társadalmi viszonyok között nyerte el mai formáját. A felvilágosodás eszméinek ádáz kritikusa, a konzervatív royalista Joseph de Maistre gróf a francia forradalmat már nagyon korán, többek között mint „zsidó-szabadkőműves” összeesküvést ítélte el (Ludassy 1990: 9). A 19. század második felében szárnyra kapó politikai antiszemitizmus ideológiájában is fontos tényező lett a zsidóság nemzetközisége és a kapitalista társadalmakban meglévő feszültségek és problémák mögött valami titkos zsidó szándék feltételezése. A tiszzaeszlári vérvád esetében például már nem maga a vérvád jelentette az újdonságot, hanem azok a közkeletű feltételezések, hogy a vádlottak felmentéséhez különféle, nemzetközi zsidó körök konspirációja vezetett.

Az összeesküvés mítosza igazán univerzális méretűvé a *Cion bölcseinek jegyzőkönyvei* nagy hatású hamisítvány elterjedésével nőtt. A cári titkosrendőrség, az Ohrana által provokációs célból fabrikált szöveg – ami minden, könnyen kimutatható, és hitelességét alapjaiban megrendítő gyengesége ellenére rendkívüli hatást gyakorolt,¹⁰ és gyakorol napjainkban is. A világ állítólagos zsidó meghódításának forgatókönyvét idegen nyelveken az első világháború után adták ki (angolul és franciául 1920-ban, olaszul 1921-ben jelent meg először (Joó 2008: 134). A háború utáni évek viszonyai között a pamflet nagy népszerűsége tett szert. Az első magyar nyelvű kiadás Bécsben jelent meg. (Útban a világalalom felé... é.n.) Bár kétséges, hogy valóban így történt, de a hiányos könyvészeti adatokkal rendelkező kötet kolofonja szerint a kiadó Henry Ford – a közismerten antiszemita nézeteket valló és antiszemita propagandára valóban sokat költő – amerikai autógyáros. A teljes magyar kiadás előtt már megjelent egy kivonatos összefoglaló

10 A Cion bölcseinek jegyzőkönyveiről, születésének körülményeiről, számos feldolgozás született, melyek a történeti szempont mellett – a kompilációba szerkesztett plagizált passzusokat leleplező – filológiai aspektusból is elemzik a szöveget. Magyar nyelven a kérdést közérthetően foglalja össze Bebesi György cikke (2010). A hamisítvány Dél-Amerikától a Távol-Keletig terjedő hatásáról jó kiindulópontot adnak az Esther Webman (2011) által szerkesztett kötet tanulmányai.

is, méghozzá éppen a fajbiológia legfontosabb folyóirata, a már említett *A Cél* hasábjain, a fajvédő ideológia korai megfogalmazójának, Kiss Sándor tanárnak a tollából (Kiss 1921).

Magyarországon a világháború alatt megindult,¹¹ és az ellenforradalom után kiteljesedett antiszemita hullámban már központi elem volt a zsidó összeesküvés feltételezése. Kezdve a háborús szolgálat alól magát kivonó, ámde a hadiszállításokon meggazdagodó zsidóság legendájától a Tanácsköztársaságot valamiféle zsidó összeesküvésnek ábrázoló narratíván át egészen a populáris kultúráig, amibe a magyarságot megrontani szándékozó zsidó hatalmi törekvéseket láttak. Természetesen az antiszemita által felvázolt bűnlajstrom élére Trianon került, ami szerintük szintén titkos zsidó üzemek következménye volt.

Az antiszemita összeesküvés-elmélet a fajbiológusok szövegeiben is megjelent. Az ismert hívószavak, mint a *nemzetközi zsidóság*, a *szabadkőműves zsidóság* hangoztatása nem tért el a korszak szélsőjobboldali retorikájától. A zsidó összeesküvésekről szóló passzusok rendszerint a biológiai fejtegetések mellett szerepeltek. Trianon okának keresésekor a fentebb taglalt biológiai degenerációt esetenként felváltotta a zsidó összeesküvés gondolata: „A háború előtt özönével jelentek meg külföldön az ilyen veszedelmes, mert az egész művelt nyugatot ellenünk ingerlő könyvek, amelyek szerzői többnyire jól megfizetett cseh, rác, oláh, tót vagy német bőrbe bujtatott zsidók voltak akik tagadták a magyar fajiságot és nagy szakértelemmel készítették elő a trianoni békekötésnek csúfolt hóhér-munka talaját” (Méhely 1926b: 27) – írta Méhely. A szemelvény „cseh, rác, oláh, tót vagy német bőrbe bujtatott zsidók[ról]” szóló eleme az észrevétlen, titokban aknamunkát végző zsidó képét idézi meg, aki észrevétlenül, egy nemzetközi, hatalmas és titkos hálózatot alkotva fejt ki gonosz tevékenységét. Itt is kiütözik a modern antiszemita azon sajátossága, hogy mindig az asszimilált zsidókat támadja (Csepeli 1998: 71). Az észrevétlenség, az álca hangsúlyozásával a szerző még fenyegetőbbé, még félelmetesebbé teszi a zsidókat. Ugyanakkor az ellentmondásosság természetesen itt is nyilvánvaló, hiszen, ha igazak azok az alapvető faji különbözőségekre vonatkozó állítások amelyeket a fajbiológia hangsúlyozott, akkor lehetetlen lenne ez a feltételezett manipuláció, hiszen a faji különbözőségek egyből kiütöznének.

Az 1920-as évek szélsőjobboldalának egyik alapproblémája volt a sajtó kérdése. E körökben közkeletű volt a nem jobboldali orgánumokat egyszerűen zsidó lapoknak bélyegezni, egy kalap alá véve a szociáldemokrata *Népszavát* és a népszerű társasági *Színházi Életet*, és feltételezni, hogy ezeket valamiféle mögöttes szándék irányítja. E vélemény a fajbiológusok írásaiban is megjelent. Az alábbi idézet érdekessége, hogy abban Méhely Lajos a Cion bölcseinek jegyzőkönyveit is felhossa: „A magyar nyelven megjelenő zsidó újságok is hajszálnyi pontossággal

11 Közkeletű eleme a magyar történelmi köztudatnak, hogy az ellenforradalom utáni antiszemita hullám kizárólagos oka a Tanácsköztársaság vezetésében helyet foglaló „zsidó származású” személyek felülreprezentáltsága volt. E gondolat – melyet sokszor még történészek is hangoztatnak – tarthatatlanságára mutat rá Paksy Zoltán tanulmánya, aki meggyőzően érvel amellett, hogy az 1919 utáni antiszemita diskurzus jellemző vonásai már évekkel korábban kimutathatók Prohászka Ottokár és mások megnyilatkozásaiban (Paksy 2013).

követik Cion vén bölcseinek [...] utasításait s teljesen fölösleges volna tagadni, hogy ugyanazzal a pokoli cselszövészel hálózzák be a gyanútlan, jóhiszemű és sokszor már együgyűséggel határos naivsággal megáldott újságolvasó magyarságot amelyet teljesen belelovalnak abba a gondolati körbe, ahol – öntudatlanul is – csak a zsidó érdek szolgálatáról lehet szó” (Méhely 1928c: 3). Az összeesküvéssel – hangoztatja – a zsidók igazi célja természetesen a világalalom, akik, hogy valódi céljukat leplezzék, akár „jámbor felekezetté degradálják magukat” (Méhely 1927c: 5). De a szociáldemokrata mozgalom igazi küldetése is az, hogy „a zsidó faj hatalmi szférája az egész földkerekségre kiterjedhessen” (Méhely 1930: 6).

Paradoxonok

A faji antiszemitizmus és az antiszemita összeesküvés-elmélet párhuzamos propagálása súlyos ellentmondást vet fel, mely a legelemibb logikának is ellentmond. A fajbiológia – a fajbiológus szerzők szerint – természeti törvényekkel foglalkozik. A faji problémák determinisztikus jellegűek, melyekre az egyének – aki mindig egy adott faj tagja – nincsen valódi befolyása. Az összeesküvés-elmélet alapmotívuma viszont a bűn, tehát erkölcsi kérdés. A bűnös cselekedet szabad akaratból meghozott helytelen döntés. Lakatos László definíciója ekképpen határozza meg az összeesküvés-elméletek alap gondolatát „egy szervezett csoport titkos és bűnös tevékenysége, amelynek célja a társadalmi világ (vagy annak egy része) feletti illetéktelen kontroll megszerzése vagy megtartása a csoport magánérdekeinek érvényesítése érdekében” (Lakatos 2000: 204).

Meg kell jegyezni azonban, hogy az antiszemita összeesküvés-elméletet nemcsak a fajbiológia relációjában övezi efféle ellentmondás. A zsidó összeesküvés toposzának specialitása – ellentétben az egyéb nagyszabású konspirációval vádolt csoportokkal, például a szabadkőművesekkel, vagy a jezsuitákkal –, hogy gyakori sugalmazása szerint a zsidók úgymond „öszönösen” szövik az összeesküvést (Lakatos 2000: 208). Nyilvánvalóan így lehetséges csak a zsidóság általános elmarasztalása, és így lehet már egy csecsemőt előre elítélni a jövőbeli gáztettek miatt.

Az antiszemitizmusra és az antiszemita nézetrendszerre jellemző az a sajátosság – mondja Jocelyn Hellig –, hogy bár a zsidóságot különféle bűnökben és egyéb hibákban elmarasztaló állítások gyakran egymásnak ellentmondanak, az antiszemita argumentációban mégis párhuzamosan vannak jelen. Így lesznek a zsidók egyszerre kapitalista kizsákmányolók és felforgató forradalmárok, szélsőséges individualisták, ugyanakkor rendkívül összetartók, ők a Könyv népe, amely a vallás előírásaihoz fanatikus módon ragaszkodik, ugyanakkor a laza erkölcsiség, a morális dekadencia szintűgy jellemző vonásuk (Hellig 2003: 75-76). Tehát az antiszemiták gyakran egyszerre hisznek el egymásnak ellentmondó, zsidókról szóló vádakot. A tekintélyelvű személyiségről szóló klasszikus munkájukban Theodor W. Adorno és munkatársai is felhívták arra a figyelmet, hogy empirikus kutatásukban erős korreláció mutatkozott a zsidókról szóló negatív, de egymással ellentétes tartalmú állítások között. Tehát aki egyetértett azzal az állítással, hogy a

zsidók általános jellemzője a zárkózottság, jellemzően azt is elfogadta, hogy a zsidók egyszersmind tolakodók, és kíváncsiskodók. Nyilvánvaló, hogy e tulajdonságok együttes fennállása képtelenség. Adorno szerzőtársaival arra a konklúzióra jutott, hogy az antiszemita érzelmek egy képzeletbeli, sztereotip zsidó kép ellen irányuló mély, irracionális gyűlöleten alapulnak, aminek az egyes zsidó emberek legfeljebb csak részben felelnek meg (Adorno, és mtsai. 1950: 75-76).

A zsidókra aggatott különféle negatív, de egymással gyakran ellentmondásos tulajdonságoknak valószínűleg logikus következménye a nagyléptékű összeesküvés felvázolása, hiszen csak a „minden mindennel összefügg” meta-konspirációval magyarázható „az egész elképzelés, hogy a zsidó bankárnak és a zsidó kommunista párttitkárnak a működése mögött egy egységes terv és egy egységes szándék rejtőzik” (Bibó 1990). Az egymásnak ellentmondó állítások együttes elfogadása az összeesküvés-elméletek műfajára általánosan is jellemző. Tehát aki például hisz abban, hogy Diana hercegnő halálos merénylet áldozata lett, gyakran hitet ad annak a feltételezésnek is, hogy a hercegnő igazából nem halt meg, hanem valahol titokban él (Wood, Douglas és Sutton 2012: 769-770). Ez a gondolkodási séma, bár logikájában hasonlít a paranoiás tünetekhez, mégsem pszichopatológiai jelenség. Hanem – Krekó Péter kifejezését használva – „motivált kollektív megismerés”. Az összeesküvés-elméletekben való hit egy szelektív természetű kognitív folyamat, amely a saját csoport által a külső, ellenséges csoportról alkotott képre épít, felhasználva korábbi hiedelmeket és egyfajta tükörképet is mutat a társadalmi közérzetről, a bizalmi viszonyokról (Krekó 2010: 71-72).

A fajbiológia által hangoztatott faji antiszemitizmus és az antiszemita összeesküvés-elmélet másik ellentmondása a zsidóság állítólagos patológikus állapota és a globális mértékű összeesküvés vádja között feszül. Nyilvánvaló, hogy az alsóbbrendű fajként leírt, betegesnek ábrázolt, testi-lelki problémák egész sorával sújtott zsidóság nem lehetne képes az összeesküvéseket végrehajtani. Hiszen teljesen hihetetlen, hogy egy gyenge, beteges és tehetségtelen csoport olyan nagyszabású és sikeres összeesküvéseket dolgozzon ki, amelyekkel az egész világtörténelmet befolyásolja. Az ellentmondások által felvetett problémákra a fajbiológus szerzők érdemben nem reflektáltak. Ugyanakkor több szövegükben is megjelenik a kérdés valamiféle magyarázata. Ha nem is konkrétan a zsidó összeesküvést, de a vélelmezett erkölcsi hibákat megpróbálták összekapcsolni a biológiai meghatározottság elképzelésével. Méhely szerint egyfajta kollektív erkölcsi deficit is hozzájárult a zsidóság patológikus állapotának kialakulásához. „Azonban a pénznek minden áron való megszerzése sok izgalommal jár s az izgalmak hatásának évezredes halmozódása már valósággal megtámadta a zsidók agyvelejét, melynek egyes részei túlfeljődtek, más tájékai azonban elhanyagoltatásukban a gondolkodás egész rendszerében végzetes disharmóniát okoztak” (Méhely 1923: 5). Jellemző módon, ezzel ellentétes magyarázat is napvilágot látott, miszerint a „természetellenes keveredés” eredményezte a zsidók „bűnös öntudatát” és „uralomra törekvését” (Koller 1927: 202).

A logikai ellentmondások problémája azért is érdekes, mert az nem állítható, hogy a fajbiológia képviselői egyáltalán ne polemizáltak volna a korabeli magyar

szélsőjobboldal egyéb irányzataival. Ennek legjobb példája a turanizmus, amely keleti orientációt hirdetve a Trianon utáni Magyarországon jelentős népszerűségnek örvendett a jobboldali körökben. Méhely Lajos gúnyos támadásában pedig éppen, hogy a keleti orientáció gondolatát pellengérezte ki, felhívva arra a figyelmet, hogy a nyugati irányultság, az ő verziója szerinti „művelt Nyugat” követése az eugenika, a faji tudományok és a szegregációs törvények adaptálását jelenti (Méhely 1938).

Konklúzió

A magyar fajbiológia, ahogy látható, önmagában nem alkotott eredeti gondolatokat. Ami sajátosságá tette, az a nyugati tudományos rasszizmus adaptálása a magyarországi antiszemitizmus kontextusába. A tanulmányban ecsetelt ellentmondások egyfajta „általános antiszemitizmusban” értelmezhetők. Egy olyan beállítódásban, amelyben a zsidósággal szembeni attitűd mindig ellenséges. Bármilyen kategóriáról van is szó, a zsidók negatív értékelést kapnak. Ha az egészség kérdéséről, akkor betegek, ha kreativitásról, akkor híján vannak az alkotóképességnek, ha mentális egészségről, akkor a legkülönfélébb pszichés betegségekben szenvednek. A fajbiológia által hirdetett antiszemitizmusnak emiatt volt egy szűken vett belpolitikai aspektusa is. Ez pedig – a hivatalos vonallal szemben – a szelektív antiszemitizmus elutasítása. A Horthy-korszakkal foglalkozó történeti szakirodalom a „szelektív antiszemitizmus” fogalma alatt tárgyalja azt a bethleni konszolidáció időszakában, a hivatalos körökben majdhogynem általános ambivalens attitűdöt, amely alapján a nemzeti célokért küzdő, hazafias „jó zsidó” alakját befogadták a keresztény-nemzeti társadalomba, más zsidó rétegekkel szemben viszont továbbra is ellenséges viszonyt tanúsítottak, és mint *zsidókat* ítélték el őket.¹² Nyilvánvaló, hogy a fajbiológia által hangoztatott antiszemita nézetekkel mindez nem hozható közös nevezőre. Akár a faji antiszemitizmus biológiai determinizmusát, akár a zsidó összeesküvés démoni fenyegetését vesszük alapul, a „jó zsidó” a fajbiológusok szemében egyszerűen nem létezik. Ebben a kormányzathoz lojálisabb, kevésbé radikális szerzők sem jelentettek kivételt.¹³

A magyar fajbiológia tanulmányozása során végül nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az itt is elemzett gondolatokat egy magasan kvalifikált és a tudományos kutatásban nagy tekintéllyel bíró csoport hangoztatta, és a tudomány autoritásával legitímálta. Éppen ezért további kutatásoknak kell feltárni a

12 Erről lásd Ormos Mária tanulmányát (2005: 15-16).

13 Az a fentebb már említett tény, hogy a faji kérdést mérsékeltebb hangon tárgyaló Bársony János végig kitarított kormánypártinak és nem csatlakozott Gömbösékhez, nem jelentette azt, hogy ne lett volna maga is szélsőségesen antiszemita. Mi sem mutatja ezt jobban, mint az a bizarr per, melyet halála után a végrendelete miatt indított özvegye. Bársony ugyanis azzal a feltétellel tette meg általános örökösének Éva lányát, hogy az nem házasodik össze ereiben bármilyen kevés zsidó vért is hordozó férfival. Ha a lány a kikötést megszegné, akkor csak a köteles részt kapná a professzor vagyonából (Budapesti Hírlap 1926).

magyar fajbiológia hatását az 1930-as és 1940-es évek szélsőjobboldali gondolkodására, és a magyarországi antiszemitizmus általános történetére.

Felhasznált irodalom

- Adorno, Theodor W. – Brunswik, Else Frenkel – Levinson Daniel J., – Sanford, R. Newitt. (1950) *The Authoritarian Personality*. Oxford, Harper
- Bársony János (1922) *Rectori beszéd a Budapesti Kir. Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem 1922. évi szeptember hó 29-én tartott megnyitó díszünnepségen elmondta Bársony János Dr. egyetemi tanár*. Budapest, M. Kir. Tudományegyetemi Nyomda
- Bebesi György (2010) Egy elhíresült Ohrana-provokáció. A Cion bölcseinek jegyzőkönyvei. *Rubicon*. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/egy_elhiresult_ohrana_provokacio_a_cion_bolcseinek_jegyzokonyvei/ (letöltve: 2016. március 7.)
- Bibó István (1990) Levél Borbándi Gyulához. In: Ifj. Bibió István szerk. *Válogott tanulmányok*. Budapest. <http://mek.oszk.hu/02000/02043/html/471.html> (letöltve 2016. március 7.)
- Budapesti Hírlap (1926) Törvényszéken Bársony János Professzor Végrendelete. *Budapesti Hírlap*, 1926. november 9, 13.
- Csepeli György (1998) *Előítélet és antiszemitizmus*. Budapest, József Műhely Kiadó
- Gyurgyák János (2007) *Ezzé lett magyar hazátok - A magyar nacionalizmus és nemzeteszmé története*. Budapest, Osiris
- Hellig, Jocelyn (2003) *The Holocaust and Antisemitism - A Short History*. Oxford, Oneworld
- Joó Christopher (2008) Zsidó világalalom a Cion bölcseinek jegyzőkönyveinek tükrében. In: Molnár Melinda szerk, *Kutatásszervezés a felsőoktatásban*. Veszprém, Veszprémi Humány Tudományokért Alapítvány, 133-144.
- Kiss Sándor (1921) Cion bölcseinek titkai. *A Cél XI*. 290-300.
- Koller K. Pius (1926a) Fajvédelem és Katholicizmus. *A Cél XVI*. 147-151.
- Koller K. Pius (1926b) *Faj és haj. Doktorátusi értekezés*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda
- Koller K. Pius (1927) Keserű érzések. *A Cél XVII*. 201-207.
- Kovács I. Gábor és Kende Gábor (2006) Egyetemi tanárok rekurtációja a két világháború közötti Magyarországon. In: Kövér György szerk. *Zsombékok. Középosztályok és iskoláztatás Magyarországon a 19. század elejétől a 20. század közepéig. Társadalomtörténeti tanulmány*. Budapest, Századvég Kiadó, 417-506.
- Kovács Gábor (2007) Liberalizmusképek a nép mozgalomban: Szabó Dezső, Németh László, Bibó István. In: Ludassy Mária szerk. *A felvilágosodás álmai és árnnyai*. Budapest, Áron Kiadó, 468-494.

- Krecsák László, Korsós Zoltán, és Tóth Tamás (2008) Lajos Méhely's Herpetologiai Hungarica, a Review of a Masterpiece of the Hungarian Herpetological Literature. *Bibliotheca Herpetologica*, VIII. 10-19.
- Krekó Péter (2010) Az összeesküvés-elméletekben való hit pszichológiája. In: Forgó Melinda és Ilyash György szerk. *Conexus.Thesaurus Scientiarum. I.Környezet*. Budapest, ELTE, 71-89.
- Kund Attila (2011) Eugenika és fajvédelem: Bársony János professzor nézetei. In: Szappanyos Melinda szerk. *9. Országos Interdiszciplináris Grastyán Konferencia előadásai*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Grastyán Endre Szakkollégium, 265-275.
- Kund Attila (2012) Méhely Lajos és a magyar fajbiológiai kísérlete. *Múltunk*, LVII. 239-289.
- Kund Attila (2016) 'Duties for her race and nation': Scientistic racist views on sexuality and reproduction in 1920s Hungary. *Sexualities*, XIX, 190-210.
- Lakatos, László (2000) Munkahipotézisek az összeesküvés-elméletek szociológiai elméletéhez. In: Iványi Erika és Solymosi Zsuzsa szerk. *Írások Huszár Tibor 70. születésnapjára*. Budapest, ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet, 196-239.
- Lampé László, Batár István, és Szállási Árpád (2009) *A magyar szüléset-nőgyógyászat története*. Budapest, Medicina
- Ludassy Mária (1990) Zsidó-szabadkőműves összeesküvés... *Kritika*, XX. (4) 7-9.
- Makra Szabolcs (2007) Mihály Malán (1900–1968): biographical sketch and selected bibliography. *Annales Historico-Naturales Musei Nationalis Hungarici*, XCIX. 211-224.
- Malán Mihály (1928) A Tuberkulózis és a Zsidóság. *A Cél*, XVIII. 211-218.
- Méhely Lajos (1923) A magyar tragédia élettudományi okai. VI. közlemény. *A Cél XIII*. 2-11.
- Méhely Lajos (1926a) Néhány szó a magyar fajvédelemről. A Gödöllői Művelődési Egyesület 1926. évi augusztus hó. 10-iki közgyűlésen tartott ünnepi előadás. Budapest, Held János
- Méhely Lajos (1926b) *A magyar fajvédelem irányelvei*. Budapest, Held János
- Méhely Lajos (1927a) *Állítsunk fel a magyar fajbiológiai intézetet*. Budapest, Held János
- Méhely Lajos (1927b) *Az okszerű népesedéspolitikai élettudományi alapja*. Budapest, Held János
- Méhely Lajos (1927c) Faj vagy felekezet. *A Cél*, XVII. 1-13.
- Méhely Lajos (1928a) *Fajvédelmi gondolatok*. Budapest, Held János
- Méhely Lajos (1928b) Tudományos életünk mai iránya. *A Cél*, XVIII. 43-19.
- Méhely Lajos (1928c) *Farizeusok. (Tripartium hungaro-Hebraicum.)* Budapest, Held János
- Méhely Lajos (1929a) *A németek Magyarországon. Fajbiológiai Tanulmány*. Budapest, Stephaneum Nyomda
- Méhely Lajos (1929b) A faji gondolat térhódítása a tudományban. *A Cél*, XIX. 341-356.

- Méhely Lajos (1930) *Heil Hitler*. Budapest, Held János
- Méhely Lajos (1938) *A turáni eszmény*. Budapest, Held János
- Németh László, Dr. (1979) Koller Károly Pius. *Orvosi Hetilap*, CXX. 2566.
- Ormos, Mária (2005) Az antiszemitizmus alakváltozásai a 20. században. In: Paksy Zoltán szerk. *Az antiszemitizmus alakváltozásai a 20. században*. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 7-17.
- Paksy Zoltán (2013) A zsidóság bűnbakká válása és az antiszemita hisztéria kezdete Magyarországon az első világháború végén. In: Gyarmati György, Lengvári István, Pók Attila és Vonyó József szerk. *Bűnbak minden időben. Bűnbakok a magyar és az egyetemes történelemben*. Pécs-Budapest, Kronosz Kiadó-Magyar Történelmi Társulat-Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, 285-297.
- Ritoók Zsigmond (1927) A tehetségek szelekciója. *MONE Orvostársadalmi Szemle*, IV. 77-80.
- Smith, Eliot R. és Mackie, Diane M. (2002) *Szociálpszichológia*. Budapest, Osiris
- Szabó Miklós (1995) Az etnikus gondolat a Horthy-kor nemzetfelfogásában. In: Némethy Szabolcs és Somogyi Zoltán szerk. *Műmiák öröksége. Politikai és történelmi esszék*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 152-161.
- Szállási Árpád (2003) Bársony János Professzor pályafutása, a tévedések anatómiája *Orvosi Hetilap*, CXLIV. 1401-1404.
- Szekfű Gyula (1924) A faji kérdés és a magyarság. In: Szekfű Gyula *Történetpolitikai tanulmányok*. Budapest, Magyar Irodalmi Társaság, 53-92.
- Turda, Marius (2010) *Modernism and Eugenics*. New York, Palgrave Macmillan
- Ungváry Krisztián (2001) Értelmiség és antiszemita közbeszéd. *Beszélő* III. folyam VI. 74-92.
- Útban a világalom felé....(é.n.) *Útban a világalom felé: Cion bölcseinek jegyzőkönyvei*. Wien, Ford
- Webman, Esther szerk. (2011) *The Global Impact of the Protocols of the Elders of Zion: A Century-Old Myth*. London – New York, Routledge
- Wood, Michael J., Douglas, Karen M. és Sutton Robbie M. (2012) Dead and Alive: Beliefs in Contradictory Conspiracy Theories. *Social Psychological and Personality Science*, III. 767-773.
- Zakar József (2011) Fajvédők az 1920-as évek Magyarországon. In: Braham, Randolph L. szerk. *Tanulmányok a Holokausztról V*. Budapest, Balassi Kiadó, 52-109.